

biste“ (357-394) napisao je Davor Mandić. Zbornik završava „Kazalom imena“ (395-423).

Vrijednost je ovoga izdavačkog projekta značajna iz nekoliko razloga. Zbornik je utemeljen na arhivskoj građi i sekundarnim izvorima te je stoga prilog koji će zanimati svakoga povjesničara koji se bavi ovom problematikom i inače problematikom nacionalne povijesti 20. stoljeća. U zborniku su od zaborava sačuvane priče izravnih aktera toga vremena, a prikazane su i nove perspektive i znanstveni pristupi koji tematici NOP-a pristupaju na istraživački način i iznova opisuju dinamiku odnosa moći na Bujštini u Drugom svjetskom ratu.

Igor Jovanović

Roberto Covaz, Oleg Mandić: posljednji dječak iz Auschwitza,
prijevod s talijanskog jezika Ruggero Persić i Ivanka Persić, Rijeka:
Grafika Zambelli, 2017., 143 str.

U siječnju 2017. tiskan je hrvatski prijevod knjige novinara tršćanskoga lista *Il Piccolo* Roberta Covaza *Oleg Mandić: posljednji dječak iz Auschwitza*. U uvodnoj natuknici ističe se zahvala autoru i talijanskom izdavaču Biblioteca dell'Immagine na ustupanju prava prijevoda i objavljivanja bez naknade. Prvo, talijansko izdanje (Oleg Mandić, *L'ultimo bambino di Auschwitz*, a cura di Roberto Covaz) tiskano je u siječnju 2016.

Prvi dio knjige podijeljen je u sedam poglavlja u kojima je ispričano proživljeno iskustvo Olega Mandića, tada dječaka, od uhićenja u obiteljskoj kući do izlaska iz logora Auschwitz. Oleg Mandić rođen je 1933. u istarskoj hrvatskoj obitelji podrijetlom iz Kastva, a djetinjstvo je proveo u Opatiji. U prvom poglavlju „Ja, posljednji dječak“ (7-10) Mandić se prisjetio događaja zbog kojega je prekinuo desetogodišnju šutnju i počeo govoriti o svom stravičnom iskustvu proživljenom u zloglasnom logoru.

Poglavlje „Moj život, moja porodica“ (11-16) posvećeno je upoznavanju Olega Mandića i njegove obitelji te je u kratkim crtama opisana obiteljska povijest. Mandić je istaknuo da otkad drži predavanja o svom zarobljeništvu u Auschwitzu, uvijek tumači slušateljima da holokaust nije samo židovski, iako su Židovi podnijeli najveći teret, već da je to patnja i muka svih koji su

bili zatočeni u nacističkim logorima. Zarobljenici i drugi zatočeni bili su podijeljeni po različitim kategorijama, među kojima i na političke zatvorenike, kojima je pripadao i jedanaestogodišnji Oleg.

„Oskvrnuto djetinjstvo“ (17-22) naslov je poglavlja u kojem je Mandić istaknuo da su mu uspomene iz dana djetinjstva prožete tugom i veseljem, a rat je donio promjene i u njegovu odrastanju. Prisjetio se dolaska i odlaska talijanskih vojnika, zaduženih za stražarenje ispred javnih ustanova u Opatiji, a smještenih pored njihovoga vrta. Istaknuo je da ga je najviše uzrujalo kada su Nijemci upali u kuću tražeći djeda i oca. Naime, nakon kapitulacije Italije gradonačelnik Opatije je pobjegao, a na njegovo mjesto došao je Narodnooslobodilački odbor čiji je predsjednik bio Olegov djed Ante. Prema riječima Mandića, Odbor je imao zadatak da održi red i spriječi eventualno nasilje prema pripadnicima talijanske vojske koja je bila u rasulu te paziti da ne bude pljačke.

Poglavlje „Uhićenje“ (23-34) započinje sjećanjima na njemačku okupaciju Opatije i cijele Istre. Mandić ističe da je osnivanjem regije Jadransko primorje povezane s Trećim Reichom započeo nasilnički odnos prema civilnom stanovništvu, pogotovo prema onom koje se sumnjalo da je pomagalo pokret otpora. U poglavlju se nalaze vrlo detaljni opisi uhićenja njega, njegove majke i njegove bake te odlaska u riječki zatvor u Via Roma, kao i strepnji u zatvoru. Dok je napuštao svoj dom svibnja 1944. u pratnji njemačke vojske, dubok mu je trag u sjećanju ostavio miris jorgovana u cvatu. Opisan je i put od zatvora do željezničkoga kolodvora, putovanje vlakom i dolazak u tršćanski zatvor Coroneo. Istaknuo je da su u zatvoru shvatili da su im životi u rukama drugih i da počinju gubiti ljudsko dostojanstvo.

Četvrto poglavlje „Češnjak, najljepši dar“ (35-64) sadrži mnoge detaljne opise proživljenih događaja od napuštanja tršćanskoga zatvora, stanja u vagonima kojima su putovali prema logoru te samoga dolaska u Birkenau (njem. *Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau*). Mandić je istaknuo da je čuvarima najvažnije bilo da zatvorenici nemaju nikakvu vezu s vanjskim svijetom te da je odlaskom iz Trsta kompozicija bila sačinjena od 15 vagona, a kasnije ih je bilo 40. U poglavlju se nalaze i vrlo detaljni opisi dolaska u logor te postupka registracije i selekcije. Naglasio je da su ulaskom u Birkenau „poništene etičke i moralne vrijednosti“ te da su postali samo brojevi, a za to je „bio dovoljan jedan dan“. Također, vrlo su detaljni i opisi baraka,

hrane, odlaska na rad te odnosa čuvara prema uznicima. Prisjetio se kako se u logoru svemu pristupalo s apatijom i rezignacijom jer nitko nije znao koliko će trajati život u logoru. Češnjak koji mu je poklonila majka izazvao mu je osjećaj bogatstva.

Poglavlje „U gradu smrti“ (65-88) započelo je Mandićevim prisjećanjima na razloge zbog kojih se odlučio vratiti u Auschwitz i zašto je počeo pričati o proživljenim iskustvima u logoru. Istaknuo je i da za vrijeme zatočeništva nije čuo pjev ptica, već ih je prvi put čuo tek nakon povratka. Zaključio je da ptice nisu obitavale na prostoru gdje se dim dizao visoko iznad krematorija i odakle se širio „zadah smrti“, neugodan miris izgorjelih ljudskih tijela. Napomenuo je kako je selekcija u logoru značila trajno odvajanje, ali često i odlazak u smrt. U nastavku poglavlja zapisana su i sjećanja na život u logoru. Istaknuo je da se nerijetko događalo da su zatvo-renici-kontrolori bili okrutniji od pretpostavljenih SS-ovaca. Na kraju poglavlja opisana su sjećanja na pokušaj njegova premještanja iz ženskoga u muški dio logora.

U poglavlju „Doktor smrti“ (89-103) zapisana su sjećanja na boravak kod zloglasnoga Josefa Mengelea (Mandić ga naziva „ljubazno čudovište“). Naglasio je da ga je spasila teutonska pedantnost jer, „paradoksalno, u logoru uništenja, u kome su svakodnevno ubijali na brutalan način desetke tisuća zatvorenika, prijelaz jednog dječaka iz ženskog logora u muški bio je zabranjen jer je mogao biti potencijalni nositelj bolesti“. U poglavlju je vrlo detaljno zapisano i Mandićevo sjećanje na boravak u bolnici, izradu papirnatoga cvijeća, smrt prijatelja te, konačno, ponovni zagrljaj s majkom. U logoru su dolaskom novih zatvorenika s Istočnoga bojišta saznali o teškom stanju njemačke vojske i na zapadnoj bojišnici te u Italiji.

Posljednjem mjesecu provedenom u logoru posvećeno je poglavlje „Zatvara se željezna kapija, otvara se ponovo život“ (105-120), u kojem je opisano kako su dječak, majka i baka izbjegli „marš smrti“. Istaknuo je da nikada tijekom zatočeništva nisu znali što ih očekuje te da im je najvažnija stvar bila da se ne razdvoje. Odlaskom je Nijemaca ustrojstvo logora potpuno prestalo djelovati, nije se kuhalo i nisu se dijelili obroci, a nekoliko dana prije oslobođenja svuda su bili razbacani leševi. U noći između 26. i 27. siječnja 1945. probudio ga je žamor zatvorenika jer je nasred njihove barake stajao vojnik Crvene armije. Autobiografski dio knjige zaključuje opisima svojega odlaska s pripadnicima sovjetske vojske u Moskvu.

U drugom se dijelu knjige nalaze i tri poglavlja kojima se čitatelju podrobnije žele prikazati pojedine činjenice koje će pridonijeti boljem shvaćanju dijela životnoga puta Olega Mandića. U dodatku pod naslovom „Povijesni kontekst“ (121-127) opisuje se osnutak Julijske krajine, spomenute su i dvije istrage talijanskoga pravosuđa o zlodjelima počinjenima u Rižarni San Sabba u Trstu te nekoliko podataka iz *Enciklopedije Holokausta*. U poglavlju „Logor Auschwitz-Birkenau“ (129-136) opisan je nastanak toga logora, njegovo trajanje, rad, prvi dolasci, prihvat, plinske komore, žrtve i oslobođenje te su pružene informacije o poznatim osobama koje su djelovale u logoru (Rudolfu Hößu, Josefu Mengeleu). Roberto Covaz je u posljednjem poglavlju „Čitateljima“ (137) istaknuo kako je nastojao usmjeriti sjećanja u pripovjedačkom pravcu što jednostavnije i kronološki uredno.

U knjizi se isprepliću komentari Roberta Covaza i svjedočanstva Olega Mandića pisana u prvom licu jednine stvarajući lako čitljiv tekst s izrazito teškom temom. Ovo je knjiga o Mandićevu životnom iskustvu, a njegovo je svjedočanstvo lucidno i precizno – subjektivni doživljaji ispričani su na objektivan način. U tekstu se nigdje ne može naslutiti mržnju, dok emocije ne umanjuju objektivnost priče. Prateći priču, u knjizi se nalaze i mnoge fotografije iz privatne arhive Olega Mandića. Na kraju valja preporučiti knjigu svim čitateljima, uz jednu znakovitu Mandićevu misao: „Ne zavaravam se da se to neće više dogoditi, dogodilo se u Ruandi, u Bosni i u drugim ratovima. Dogodit će se opet, usprkos onome što se dogodilo meni i mnogima drugima poput mene.“

Željko Cetina

Ivan Pauletta Corrado, *Fuggiaschi. Fughe dall'Istria nel primo dopoguerra*, traduzione di Claudio Gelleni, Roma: Europa edizioni, 2014., 154 str.

Knjiga Ivana Corrada Paulette *Fuggiaschi. Fughe dall'Istria nel primo dopoguerra* prijevod je njegova djela *Bjegunci* koje je 2005. izdala zagrebačka kuća Durieux. Zahvaljujući rimskoj Europa edizioni, talijansko je izdanje ugledalo svjetlo dana u srpnju 2014. Protežući se na 154 stranice, prati sudbine osamnaestero autorovih sugovornika koji su pristali ispričati mu svoje priče o napuštanju istarskoga poluotoka u vrijeme poslije Drugoga svjetskog rata.